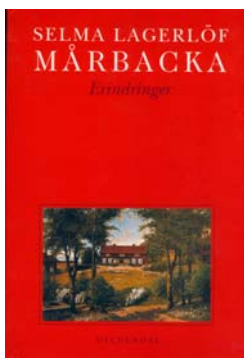

Selma Lagerlöfs saga om Värmland

En 1800-tals verden på en lille herregård, der var så godt som selvforsynende, også med læsning, musik og sang - og legendariske fester

Selma Lagerlöf: *Mårbacka*.
Nyoversat af Anne Marie Bjerg.
Gyldendal 2003. 504 s. 398 kr.

Af Janne Lauritzen

I et skær af lys sommernat og en gysen af mørk vinter stiger en saga om Värmland, Selma Lagerlöfs barndomsland, frem af bladene i erindringsbogen *Mårbacka*. En saga om naturen og menneskene, om myter, varsler og overtro. Om barndomshjemmet Mårbacka, minutløst og plastisk beskrevet og befolket med en talstærk familie og bunker af venner og naboer. Som menneske og forfatter er hun vokset ud af Värmlands myter - i erindringsstrilogien skaber hun myten om Mårbacka i en duft af det nittende århundredes svenske landliv.

Selma Lagerlöfs hukommelse er fænomenal. Hverdagen på den lille herregård skildres detaljeret i stilfærdige, oftest uddramatiske episoder. Arbejdet, de lysende fester, udflugterne - glæden over alt det, som lykkes, og ærgrelserne og sorgerne, når noget går galt. Hendes verden forekommer meget nordisk, meget svensk, og hun skildrer den med alle sindsstemninger - oftest varmt, men også køligt, morsomt eller med vemod - af og til uhyggeligt og med stille spænding. Hun skildrer idyllen, men den har understrømme.

Fortælle kan hun - hun er vokset op i en fortælletradition, som senere tider knap kender. De kunne alle sammen - fra husholdersken og originalerne i det lille samfund til faderen og farmoderen. Der blev også læst højt om aftenerne efter de lange dages slid. Moderen læste H.C. Andersen, og faderen, løjtnant Lagerlöf, lod sin kone eller søster læse Tegnér og Runeberg. Børnene sang Bellman til faderens akkompagnement på det taffelformede klaver - mens han skottede op til digterens portræt på væggen. Han

rettede aldrig på dem, men lod dem bare synge ud, og børnene elskede det:

Men længe bagefter, hele livet igennem, er kærligheden til Bellmansangen blevet siddende i hjertet hos alle Mårbackabørnene. De elsker den ikke kun for dens munterhed og vemod og indsmigrende skønhed, de elsker den ikke kun for dens egen skyld, men fordi den mindste tone fra den Bellmanske lut i deres erindring genkalder den aldrig svigtende ømhed som gjorde deres barndom lykkelig. (S. 167.)

Selma Lagerlöfs sprog er legendarisk. Hun bruger her en mundtlig fortællestil, som klæder stoffet - en troskyldig, undertiden næsten barnlig direkte henvendelse til læseren. Hun bruger retoriske spørgsmål med stor effekt, bl.a. i kapitlet om Vackerfeldt. (S. 111.) Hun indleder mange afsnit eller ligefrem kapitler med "og" eller "og tænk" - det er som hun impulsivt lader den ene tanke følge den anden, og det giver tempo til det præcise sprog og for mig uvilkårligt associationer til et par andre fortællende svenske kvinder, Elsa Beskow og Astrid Lindgren. Som deres bøger egner de lagerlöfske erindringer sig storartet til højtlesning.

Bogen er nyoversat af Anne Marie Bjerg, og den flyder afsted på et smukt dansk. For den, der som jeg vokset op med at høre og læse svensk, forekommer det sært, at det er nødvendigt med en oversættelse, men skal det til, for at nye læsere kan få del i broderfolkets skatte, ja, så er det nødvendigt og godt. Desværre kom den danske udgave, mens det nye komma endnu huserede. Det virker forkert i netop disse tekster.

Barnepigen

Erindringsbøger går ofte kronologisk frem - fra fødsel over opvækst til den voksne livsgerning, men sådan gør Selma Lagerlöf ikke. *Mårbacka* er den samlede udgave af tre bøger: Første del (1922) i fem kapitler har lagt navn til hele bogen - anden del hedder "Et barns erindringer" (1930) og til sidst kommer "Dagbog for Selma Ottilia Lovisa Lagerlöf" (1932). Værket slutter, da Selma er 15 år.

I anden og tredje del har Selma Lagerlöf selv ordet, men i Mårbacka-delen er beretningen om hendes første leveår lagt ud til en anonym fortæller. Det føles indlysende rigtigt, at den lille pige, der var halt fra fødslen, skildres i en fortælling. I en række historier fra egnen får vi desuden et broget persongalleri i og omkring Mårbacka præsenteret.

Barnepiger, guvernanter og huslærere havde en fremtrædende plads i herregårdslivet, og som den første i bogen - før forældre og søskende og den øvrige familie - træder barnepigen Back-Kajsa frem - et stort, strengt, tungsindigt kvindemenneske, hvis "hænder var hårde og fulde af revner som børnenes hår hang fast i når hun redte dem". (s. 11.) At hun ikke kendte fortællinger, gjorde ingenting, for det gjorde farmor, og at hun ikke var oplært i husligt arbejde, gjorde heller ikke noget, for hun blev en slags livvagt for Selma, hun bar hende rundt overalt eller trak hende på en lille vogn - til ikke ringe misundelse for hendes søskende. Med portrættet af denne indesluttede, overtroiske kvinde, der var så fuld af ømhed og kærlighed, er man fanget ind i den värmlandske verden.

Det er svært at vælge blandt de historier fra gården Mårbackas fjerne fortid, for de er alle fængslende og værd at fremhæve. Et par af dem kender Lagerlöf-læsere i forvejen. Fra omkring år 1800, da Mårbacka var præstegård, er der historien om gasen, der stak af med vildgæssene og vendte tilbage med gås og ni gæslinger - men den har ingen lykkelig slutning, for der var ingen Nils Holgersen: Den onde præstekone slagtede hele flokken. (S. 54: "Gasen".)

Koncerten i kapitlet "Orkestret" (s. 210) har Selma Lagerlöf selv oplevet, og hvilket orkester. Det bestod af mænd fra egnen - originale, luvslidte eksistenser, som kom til Mårbacka i julen. En major, det var gået tilbage for, en huslærer, som løjtnant Lagerlöf har hjulpet ud af drikkeri, en bitter og urolig kirkebetjent og graver, en fattig bogholder og en lærer, der også var klokke og organist. Denne brogede skare blev hjerteligt modtaget af løjtnanten og hans havarerede svoger, der var på julebesøg, og så musicerede de og sang, så huset rystede, for de undrende børn, som sad bomstille og så, at de voksne morede sig, som om de var børn.

Instrumenterne var ikke helt ortodokse, og bogholderen, som elskede musik over alt andet, lånte en tre-strengt guitar, og det var meget bedre end derhjemme: Han var så fattig, at han ikke ejede et instrument, men spillede på en træplanke, han havde tegnet et klaviatur på. Det "klaver" møder vi i en morsom og medfølelse scene i *Gösta Berlings Saga*, värmlandsfortællingen over alle andre.

Festlige afbrydelser i hverdagen var kærkomne, "dengang løjtnant Lagerlöf boede på Mårbacka og alting var så meget bedre end nu". (s. 176.) Landhusholdningen var så godt som selvforsynende, og arbejdet udfyldte dagene, ikke mindst kvindernes. Når de var færdige med hus og have, bryggers og køkken, kaldte væven, og det var utænkeligt at sidde uden et sytøj i hænderne. Børnene blev undervist hjemme efter et fast skema med gode pauser til måltider og frisk luft.

Den bedste ven og legekammerat

Fru Lagerlöf, Selmas mor, var den, der vidste alting. Hun fylder ikke så meget i bogen som løjtnant Lagerlöf, men hun var den faste hånd, der måtte holde sammen på gård og hjem, for det formåede hendes charmerende, generøse ægtemand ikke i det lange løb.

Selma Lagerlöf karakteriserer mest sin familie gennem deres handlinger, men af og til kommer direkte udsagn - som dette om moderen:

Hun lignede sin bror på Gårdsjö. Det var det samme kloge ansigt, det samme alvorlige væsen, den samme kærlighed til arbejdet, den samme ligegladhed med fornøjelser og den samme modvilje mod alt usikkert og risikabelt. (S. 139.)

"Far var den bedste ven og legekammerat", skriver hans datter (s. 178). En spasmager og drillepind, som elskede børn og kunne tale med dem som med alle andre. Stædig er han også, og han giver sig ikke, selvom nogle af hans forehavender udvikler sig katastrofalt. Det gælder for en dam, han vil skabe om til en rigtig sø. Efter flere års oversvømmelser vender han alligevel fiaskoen til succes. ("Dammen", s. 315).

"Den nye Kostald" (s. 134) er en fantastisk og detaljeret fortælling om løjtnantens kvaler med en ny kostald, flottere end nogen anden. Efter at han har brugt et par år på at få slået teglsten og hugge tømmer, viser det sig, at der er blåler i undergrunden, og det forsvinder fundamenterne i - gang på gang efter forårets tøbrud. Men den skal ligge, der hvor han vil have det. Alle synes, at han skal standse byggeriet, og nu fortvivler han - og synes, at alle hans store foretagender mislykkes. Men fru Lagerlöf ser, at det ikke ville være godt, hvis han igen skulle komme til kort, så hun beder ham bygge stalden færdig. Han forstår omsider, at hun mener det, "og der blev lyst inden i ham". (S. 140.)

Og da dørene til den nye kostald endelig blev slået op, da køerne højtideligt blev ført ind, én for én, og bundet, da høns og gæs og kalkuner og ænder blev gennet ind til deres bure og kalvene i deres båse, da lyset skinnede ind gennem høje vinduer og de selv kunne gå på fine, rene gange, da følte de med sig selv at et godt arbejde var blevet udført, og de glædede sig over at de begge to havde haft del i det. (S. 140.)

Selma Lagerlöf kan tage en så enkel historie og bygge den op, så spændingen fortættes og griber læseren - man hører næsten suget, når grundstenene forsvinder, og løjtnantens og fruens sejr over naturkræfterne opleves som en forløsning.

Som med så meget andet måtte datidens mennesker være selvforsynende med underholdning, og det havde värmlændingene et naturligt for. Det vrimlede med gæster i ugevis om sommeren, og festlighederne kulminerede på løjtnantens fødselsdag, da omkring hundrede gæster - familie og venner fra nær og fjern - kunne ventes. Ingen blev inviteret til denne "store, vigtige og nødvendige dag", hvor der blev danset og sunget, holdt taler, deklameret og spillet komedie. Skolebørnene gik i optog, haven blev illumineret - og en nabo tolkede øjeblikkets stemning:

Kære bror Erik Gustav, hvordan kan det gå til at vi må tage hertil, til dig, for at føle os forsonede med vores skæbne, stolte over vort land, lykkelige for os selv og alle dem, der omgiver os. Du er ikke nogen stor og bemærkelsesværdig mand. Du har ikke udført store og bemærkelsesværdige ting. Men du ejer den store velvilje, den åbne favn. Vi ved at hvis du formåede

det, ville du omslutte os og hele verden i et stort favntag. (S. 197.)

Bænkevarmer

Billedet af barnet Selma Lagerlöf toner frem efterhånden - mest en glad, munter og forventningsfuld pige, som tænker meget over små og store hændelser og menneskers gøren og laden. Hun var sårbar og genert blandt fremmede, men hun døjede også med at have et iltet temperament. Hun slås - mest i stilhed - med sin halten, men en hjerteskerende episode blandt flere viser, hvor pinagtig denne skavank er for hende.

Da hun er 13 år, bliver familien inviteret til bal, og faderen mener, at Selma er stor nok til at komme med. Men hun vil ikke, hun trygler forældrene om at blive fri og siger, at ingen vil danse med en halt. Hun græder forgæves i timevis imod den uventede overmagt - og bliver selvfølgelig bænkevarmer hele aftenen. Hun spekulerer på, om det mon er straf for noget, hun har gjort eller sagt. Det er karakteristisk for hende - som for så mange piger - at vende årsagerne til modgangen indad.

Hun er også stædig og udholdende. Da hun er ti år, bliver hendes far dødssyg, og hun lover Gud at læse hele bibelen, hvert ord, bare hendes far må blive rask. Løftet må være en hemmelighed, men læseriet vækker opsigt i familien. Faderen bliver rask, da Selma kun mangler et par sider i Johannes' Åbenbaring, og hendes mor får en anelse om årsagen til læsningen og siger det til faderen. Han reagerer med at udbryde: "Men det kan da ikke være muligt. Det er da ikke muligt, at pigen kan være så enfoldig." Da hemmeligheden er åbenbaret, læser Selma ikke mere: "Det hele var slet ingen nytte til." (s. 233.)

Den purunge Selma Lagerlöf drømmer om at blive forfatter og taler meget med Aline, en af Mårbackas guvernanter, om, hvad hun allerede har af skriverier og ideer - men Aline fraråder det. Selma svarer, at hun ikke har haft nogen dybere mening med, at hun ville skrive romaner:

Der var ikke mere alvor i det end når jeg plejede at sige at jeg ville være frygtelig rig og bygge mig et slot. Det gør mig næsten ingenting at Aline siger at jeg ikke skal bilde mig ind at jeg kan blive noget stort.

"Næsten" - en illustration af Selma Lagerlöfs evne til at bide meget i sig, men alligevel lade tankerne sive ud. Og om morgenen siger den 13-årige til sig selv:

Jeg bliver alligevel nødt til at skrive romaner når jeg bliver stor. Det er jeg født til.

Og jeg føler mig lykkelig og glad for at den sag er afgjort. Før, inden Aline prøvede at fraråde mig det, var det bare noget ubestemt og svævende, men nu er det helt sikkert. (S.304.)

I Stockholm

I "Dagbogen", som udgør bogens sidste del, bor Selma Lagerlöf hos sin moster og onkel i Stockholm for at få behandlinger for sit halte ben og gå til engelsk og til

spil. Hun er 14-15 år, og nu drejer det sig især om den alders kvaler med identiteten. Humørsvingninger er påfaldende, snart føler hun sig glad, sød og god, snart fortvivlet og indesluttet, dum og kedelig:

Jeg forstår det simpelthen ikke. Det er fuldkommen som om jeg er blevet så vild og uregerlig at jeg ikke kan holde styr på mig selv, og det har jeg for det meste ellers kunnet før. (S. 398.)

Hendes velhavende familie tager sig godt af hende, hun kommer meget rundt i det stockholmske kultur- og selskabsliv, så meget, at hun må remse alt det op, hun ikke når at få med i dagbogen. Samtidig tumler hun med at skrive roman(er).

Denne del af erindringerne fanger ikke hos mig som värmlandsfortællingerne. Selvfølgelig er også den ført med løvens klo, men mon hun har hjertet rigtig med? Det er som om skildringen af den tidlige barndom kommer indefra, mens dagbogen virker, som om hun studerer sig selv, som man kan det med en sommerfugl på en knappenål. Det er fristende at sige, at lykkelig var hun kun derhjemme på Mårbacka.

I et efterskrift til "Et barns erindringer" (s. 203) kører Selma Lagerlöf i 1919 fra Mårbacka, som hun havde købt i 1907, til kirkegården på sin fars 100-års dag. Hendes bedrøvede hjerte græder over forældrene, farmoderen, fasteren...:

Jeg længtes efter dem, jeg ville ønske at de igen ville komme og befølge det Mårbacka som de havde bygget med deres arbejde.

Men stille, tavse og utilgængelige sov de dernede. De lod ikke til at høre mig.

Måske gjorde de det alligevel. Måske var disse erindringer der har svævet omkring mig de sidste år, sendt af dem. Jeg ved det ikke, men jeg elsker at tro det.

Janne Lauritzen er journalist og tidligere bogredaktør på Kontur.